

ДИТИНА З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ: НАВІГАЦІЯ ДЛЯ БАТЬКІВ

 AURORA[®]
СЛУХОВА ДОПОМОГА З 1991 РОКУ

Медичний центр слухової реабілітації АВРОРА®

Спеціалізований заклад охорони здоров'я Вищої категорії акредитації МОЗ України
Ліцензія АГ № 570268 від 10.02.2011 р. на медичну практику за лікарськими спеціальностями: сурдологія, оториноларингологія.

Повний комплекс заходів слухової реабілітації для допомоги дитині, родині, вчителям:

- ✦ консультації лікарів-сурдологів, сурдопедагогів;
- ✦ скринінг і діагностичне обстеження слуху;
- ✦ слухопротезування слуховими апаратами Oticon (Данія) та системами кохлеарної імплантації Oticon Medical (Франція);
- ✦ заняття з розвитку слухового сприймання та мовлення;
- ✦ семінари для педагогів та батьків дітей з порушенням слуху.

Вчасно проведені діагностика та компенсація порушення слуху – запорука успішного розвитку дитини!

 AURORA®
СЛУХОВА ДОПОМОГА З 1991 РОКУ

Запис на прийом
+38 044 333-4310
+38 050 382-4195
aurora.ua

 вул. Деміївська, 14, м. Київ
 Деміївська
 +38 098 120-4516
 clinica@aurora.ua

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Медичний центр слухової реабілітації «АВРОРА»

ДИТИНА З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ: НАВІГАЦІЯ ДЛЯ БАТЬКІВ

Авторський колектив – співробітники відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України – Жук В.В., Литвинова В.В., Литовченко С.В., Піканова Н.В., Таранченко О.М.

Київ - 2018

УДК 376-056.2/3(036)
ББК 74.3.я7

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України щиро вдячний Медичному центру слухової реабілітації «АВРОРА» та особисто Богданович Тетяні Володимирівні, завідувачу групи розвитку слухового сприймання та мовлення, та Конюшняку Володимирі Олександровичу, начальнику навчально-реабілітаційного відділу, за партнерську допомогу у написанні та виданні книги і плідну професійну співпрацю.

БАТЬКИ ТА ФАХІВЦІ – ПАРТНЕРИ

Дитинство – найважливіший період у житті людини. Щастя, благополуччя, спокій батьків у майбутньому залежатиме від того, якою виросте їхня дитина. Тож інвестиції (увага, час, терпіння), вкладені в дитину сьогодні, обов'язково повернуться родині сторицею: успіхами дитини у школі та університеті, самореалізацією на робочому місці і в особистому житті, почуттям гордості за власну дитину.

Щоб допомогти дитині почуватися впевнено, бути щасливою, знайти своє місце у житті, батькам знадобляться знання про особливості їхньої дитини, про можливості її розвитку, прийоми навчання та виховання.

ПЕРЕВІРЯЄМО СЛУХ ДИТИНИ

Доцільно перевіряти слух кожної новонародженої дитини. Без спеціального обстеження самостійно батьки не завжди можуть помітити порушення слуху у малюка.

Порушення слуху у дитини може довго залишатися непоміченим. Дитина, яка не чує, реагує на гучний стук, повертається, коли на підлогу впав важкий предмет, відчуває кроки, коли не бачить того, хто йде. Батькам може здаватися, що у дитини нормальний слух. Всі ці звуки супроводжуються досить сильною вібрацією, саме її і сприймає дитина, але не через органи слуху, а переважно через м'язи і кісткову тканину. Дитина також може реагувати на потік повітря, що супроводжує мовлення. Малюк може відчутти рух повітря, коли відчиняються двері у приміщенні. Поведінка дитини (озирнулася, пішла до вхідних дверей тощо) може бути сприйнята батьками як реакція на звук. Ще важче помітити помірне порушення слуху. Адже дитина зі зниженим слухом чує гучні звуки та звуки помірної сили недалеко від вуха, частково сприймає і розуміє мовлення, навчається говорити, щоправда із запізненням та недосконало.

Для своєчасного виявлення порушення слуху в Україні

впроваджується скринінг слуху новонароджених у пологових будинках та відділеннях. Наразі скринінг здійснюється переважно в обласних та районних лікарнях. Він ще не охоплює всіх малюків. Для скринінгу застосовуються об'єктивні (які не передбачають свідомої участі дитини) методи тестування слухової функції. Скринінговий тест визначає лише наявність чи відсутність потреби у подальшій діагностиці.

За наявності сумніву відносно слуху дитини обов'язково звертайтеся до лікаря-сурдолога, особливо, якщо у перші дні життя малюка не було проведено скринінгу слуху.

Найбільш поширеним є скринінг з використанням реєстрації отоакустичної емісії. Після надходження звуку до здорового вуха воно саме генерує дуже тихий звук. Це явище отримало назву отоакустична емісія. Під час скринінгу досліджується реакція на звуки, які відповідають середній гучності мовлення.

Для скринінгу також застосовується реєстрація коротколатентних слухових викликаних потенціалів (КСВП).

Медичний центр «АВРОРА» має 25-річний досвід застосування його для діагностики слуху своїх пацієнтів.

Реєстрація КСВП – це вимірювання електричної активності нервової системи як реакції на звукове подразнення. Такий скринінг дозволяє оцінити функціонування вуха, шляхів передачі звукової інформації до мозку. Скринінг методом КСВП використовує звуковий стимул з інтенсивністю 35 дБ, що дорівнює гучності шепітного мовлення.

Вчасно поставлений діагноз дозволяє:

- забезпечити можливість чути мовлення та навколишні звуки шляхом слухопротезування;
- правильно організувати спілкування з дитиною;
- вплинути на розвиток вже на ранніх етапах;
- попередити можливі труднощі, подолати вторинні наслідки порушення слуху.

КОРОТКО ПРО ПОРУШЕННЯ СЛУХУ

Слух – одне з зовнішніх чуттів, що дає можливість сприймати звуки та мовлення за допомогою спеціального органу - вуха.

Слух порушується, коли ушкоджено слуховий аналізатор у його периферичному (зовнішнє, середнє, внутрішнє вухо) або центральному (що розташований у скроневих ділянках великих півкуль головного мозку) відділі.

Порушення слуху у дітей бувають вродженими або набутими. Спричинити їх можуть деякі інфекційні захворювання, травми, неконтрольоване вживання антибіотиків, спадковість тощо.

Проблеми зі слухом є досить чисельними. Вони зустрічаються у 2-3% новонароджених, у осіб до 18 років життя – у 5%, у віці 19-44 роки складають 4,5-5%, у 45-64 роки – у 14%, серед людей 65-74 років – у 23%, понад 75 років – 35%.

Ступінь порушення слуху може суттєво відрізнятись. При важких порушеннях людина в змозі почути лише найгучніші сигнали біля вуха. Натомість незначне зниження слуху дозволяє сприйняти більшість звуків довкілля, в тому числі мовлення, лише незначною мірою ускладнює звичне спілкування.

За ступенем втрати слуху розрізняють глухих людей (вони

вкрай обмежені у можливості чути або практично не чують) та людей зі зниженим слухом (чують звуки підвищеної гучності).

Втрата слуху у ранньому віці впливає на розвиток дитини і призводить до виникнення деяких особливостей. Насамперед, порушення слуху позначається на мовленнєвому розвитку дитини, може стати перешкодою для встановлення соціальних контактів, ускладнювати пізнання довкілля.

РАННЄ ВТРУЧАННЯ – ПЕРЕДУМОВА УСПІХУ

Слух дитини необхідно перевірити у перші місяці, краще дні, життя малюка.

Виявити порушення слуху на ранніх етапах розвитку можливо завдяки скринінгу слуху новонароджених.

Більшість приладів для скринінгу слуху новонароджених використовують явище отоакустичної емісії. В Медичному центрі «АВРОРА» та багатьох медичних закладах України використовується прилад OtoRead компанії Interacoustics (Данія).

Дуже важливо якомога раніше виявити у немовляти порушення

слуху, щоб вже в перші місяці життя почати діяти: забезпечити звукову стимуляцію шляхом слухопротезування, правильно спілкуватися з дитиною, вчити слухати та користуватися мовленням для спілкування, розвивати слухове сприймання, надавати фахову підтримуючу (корекційну) допомогу, впливати на розвиток дитини в умовах сім'ї.

Якщо новонародженому малюкові не проводили скринінгу слуху, то при виникненні підозри про порушення слуху батькам слід негайно звернутися за консультацією до міського чи обласного сурдологічного кабінету, або у дитячу поліклініку до лікаря отоларинголога. Це дасть змогу організувати комплексну допомогу у найбільш сприятливий ранній період розвитку.

Об'єднаною комісією по слуху дітей у 2007 році (США) був сформульований Стандарт раннього виявлення і корекції порушень слуху, який згодом став загальноприйнятим і отримав назву «1-3-6» відповідно до граничних оптимальних вікових меж виявлення порушення (до 1 місяця), визначення ступеня та характеру порушення (до 3 місяців) та початку корекційно-реабілітаційних заходів (до 6 місяців). Відтоді неонатальний скринінг слуху запровадили на державному рівні понад 50 країн світу (США, Канада, Великобританія, Бельгія, Голландія та ін.). Практика раннього втручання стала обов'язковою на європейському просторі.

Україна впевнено стала на європейський шлях розвитку. Зусилля науковців, громадських організацій, дотичних відомств спрямовуються на розроблення і впровадження Програм раннього втручання, зокрема й для дітей з порушеннями слуху.

Починати навчати потрібно одразу після того, як виявлене порушення слуху у дитини.

Виявити порушення слуху необхідно якомога раніше. Одразу після виявлення варто починати надавати допомогу.

Слухова допомога у ранньому віці спрямована на:

- максимальне відновлення порогів слухового сприймання дитини завдяки використанню сучасного засобу корекції порушення слуху, його аудіологічного менеджменту та технічного

супроводу;

- забезпечення перебування дитини у мовленнєвому середовищі, яке враховує особливості розвитку навичок на певному етапі та мотивує дитину до слухання та мовленнєвого спілкування;
- забезпечення розвитку навичок слухання та мовлення дитини у відповідності до її віку та слухового досвіду;
- використання набутих навичок у щоденній життєдіяльності.

Вже з першого року (перших місяців) життя дитину з порушенням слуху доцільно привчати:

- підтримувати слухо-зоровий контакт з дорослим;
- розрізняти мовленнєві і немовленнєві звучання;
- наслідувати рухи, дії та мовленнєві сигнали дорослого;
- супроводжувати вокалізаціями предметні дії з іграшками;
- розрізняти та реагувати на інтонації у мовленні дорослого.

Щоденні тренування допоможуть малюкові навчитися:

- разом із дорослим промовляти голосні звуки, окремі склади та найпростіші слова;
- розуміти слова-назви предметів оточення та використання, повсякденних дій та окремих ознак предметів;
- наближено називати своє ім'я, предмети оточення, повсякденні дії, окремі ознаки предметів;
- у доступний спосіб звертатися до близьких;
- у доступний спосіб висловлювати власні побажання;
- розуміти та виконувати деякі прохання дорослого.

ДОПОМОЖЕМО ДИТИНІ ПОЧУТИ СВІТ

Для компенсації порушення слуху лікарем-сурдологом призначаються слухові апарати, системи кохлеарної імплантації

Сучасна медицина спроможна виявити порушення та обстежити слух у дітей раннього віку, в тому числі у новонароджених. Для цього застосовуються об'єктивні (такі, що не потребують свідомої участі дитини) методи обстеження слуху – реєстрація отоакустичної емісії та слухових викликаних потенціалів. Порушення слуху може статися у будь-якому віці, але за статистикою більшість випадків є вродженими або набутими у перші місяці життя. Щоб мінімізувати вплив втрати слуху на розвиток дитини, необхідно своєчасно її виявити та компенсувати – слухопротезувати. Процес попереднього аналізу стану слуху здійснюється шляхом скринінгу. Скринінговий тест визначає лише наявність (або відсутність) потреби у подальшому детальному обстеженні слуху. За сучасними медичними стандартами скринінг необхідно здійснити протягом першого місяця життя.

Добір необхідних дитині **слухових апаратів** проводиться на основі ретельного обстеження слуху та встановленого діагнозу. Тому з обстеженням не можна зволікати. За сучасними стандартами його необхідно здійснити не пізніше третього місяця життя.

Слухопротезування дітей здійснюється за відсутності у них слухового досвіду, саме для розвитку слухового сприймання та мовлення, тому відрізняється від протезування дорослих. Використовуються особливі «дитячі» моделі слухових апаратів та алгоритми розрахунку параметрів перетворення звуків апаратами. Сталою практикою є використання методу DSL для обчислення параметрів, який враховує індивідуальні потреби дитини відповідно до віку дитини та її слухового досвіду.

У дитини росте вушко, тому його акустичні характеристики змінюються, а головне – вони відрізняються від характеристик

«дорослого» вуха. Під час добору та настройки апаратів сурдолог проводить вимірювання підсилення на реальному вусі (REAR) або його різниці (RECD) з виміряним при тестуванні на приладі - імітаторі вуха. Використовуючи цю інформацію фахівець програмує роботу слухових апаратів у такий спосіб, щоб забезпечити дитині необхідне їй підсилення.

До «дитячих» слухових апаратів висувають такі вимоги:

- Гнучкість характеристик в межах, які визначаються дитячим алгоритмом налаштування DSL при мінімальному рівні спотворень.

- Безпечність механічного впливу: гіпоалергенні матеріали, міцність (у тому числі відсутність частин, які дитина може відокремити), батарейний відсік з блокуванням.

- Безпечність звукового впливу: контроль максимального рівня вихідного звукового тиску, компресія (пріоритетно – активована голосом), можливість відключення регулятора гучності.

- Прогнозованість при використанні (наявність світлового індикатору стану, пульта керування з індикацією стану, вбудована функція контролю встановлення вкладки).

- Надійність.

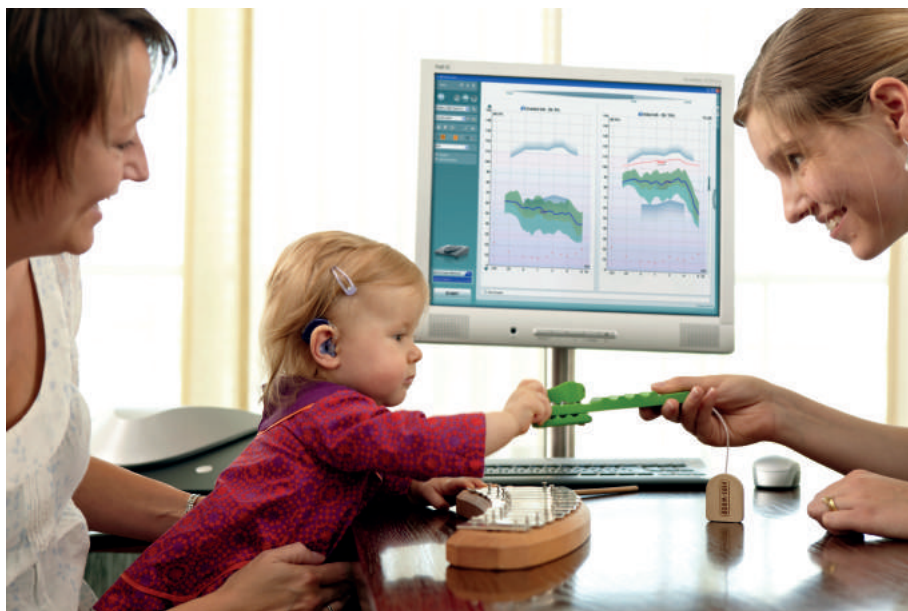
- Можливість активації/деактивації «дорослих» функцій: спрямований мікрофон, перемикача програм.

Добір слухових апаратів - відповідальна справа, яку здійснюють кваліфіковані фахівці. Автори радять батькам більше дізнаватися про функціональні можливості апаратів, які призначені дитині. Консультації з цих питань можна отримати індивідуально, або залучитися до інформаційних семінарів, які проводять реабілітаційні центри. Центр слухової реабілітації «АВРОРА»® надає консультації та проводить семінари для батьків дітей користувачів слуховими апаратами Oticon та системами кохлеарної імплантації Oticon Medical.

Слухові апарати різняться за дизайном та розміром. Існують заушні та внутрішньовушні слухові апарати. Заушні розташовуються за вушною раковиною. Внутрішньовушні слухові апарати мають маленький розмір, розміщуються всередині зовнішнього слухового ходу та у каналі. Корпус

внутрішньовушного апарату виготовляється індивідуально. Його форма відповідає формі вуха у місці розташування апарату.

Розмір зовнішнього слухового ходу дитини раннього віку недостатній для розміщення внутрішньовушного слухового апарату, тому у дітей такі апарати не застосовуються. Виключенням є підлітковий вік. У такому разі необхідно часто виготовляти нові апарати тому, що збільшується розмір слухового ходу внаслідок росту дитини.

Медичний центр «АВРОРА» використовує для протезування дітей слухові апарати світового лідера – компанії Oticon (Данія). На фото: виявлення реакції дитини на звук в процесі настройки слухових апаратів Oticon Sensei Pro SP.

Однак, просто одягти дитині слухові апарати замало. Потрібно привчати її сприймати нові звучання, створювати такі звукові ситуації, в яких дитині буде цікаво сприймати звуки. У період адаптації особливо важливо звертати увагу дитини на різні звуки, порівнювати їх, визначати джерело, місце звучання, тривалість, кількість звучань, розрізняти голоси та інші звучання. Це допоможе дитині звикнути до слухових апаратів, навчитися прислухатися та отримувати від різноманітних звучань багато корисної і цікавої інформації. Проте, на жаль, відновити слух

глухої дитини повністю не здатний жодний, навіть найсучасніший і найдосконаліший слуховий апарат. Тому **слухопротезування варто вважати необхідною обов'язковою допомогою дитині, але не достатньою** для вирішення всіх проблем, пов'язаних із порушенням слуху дитини.

Кохлеарна імплантація – це дієвий спосіб реабілітації людей з сенсоневральною втратою слуху важкого та глибокого ступеня, для яких використання слухових апаратів, що підібраних відповідно до втрати слуху та оптимально налаштованих, не забезпечує розвитку слухових навичок, мовлення та комфорту у спілкуванні.

Слухові апарати уловлюють звук, підсилюють його та подають у зовнішній слуховий хід. Вони призначені для людей із втратою слуху від легкого до важкого ступеня.

Якщо втрата слуху дуже велика, підсилення звуку за допомогою слухових апаратів буде недостатнім. Має значення не тільки достатня потужність слухових апаратів, а й характер порушення (відсутність волоскових клітин зводить нанівець підсилення звуку слуховим апаратом). Цю проблему можна вирішити за допомогою системи кохлеарної імплантації, яка перетворює звукові коливання в електричні імпульси та передає їх безпосередньо до слухового нерву в обхід втраченої ланки.

Для протезування дітей важливі не лише найкраща обробка звука системою, надійність, а й розмір імплантату. Система NEURO виробництва компанії

Oticon Medical (Франція) має найменший розмір серед наявних на світовому ринку імплантатів.

Система кохлеарної імплантації (КІ) складається з двох частин:

- внутрішня частина - кохлеарний імплантат, складається з приймача-стимулятора, що розміщується на скроневій кістці під шкірою та електродної решітки, яка вживлюється до завитки.
- зовнішня частина - завушний звуковий процесор, котушка, яка підтримує взаємозв'язок з внутрішньою частиною, та кабель, що з'єднує звуковий процесор і котушку. За допомогою магніту котушка тримається на шкірі над приймачем-стимулятором кохлеарного імплантата.

Системи кохлеарної імплантації забезпечують можливість чути звуки навколишнього середовища в усьому частотному діапазоні (від низькочастотних до високочастотних) та діапазоні гучності (від тихих до гучних), комфортне розпізнавання мовлення у шумному оточенні, а також можливість слухати музику.

Користувачі повідомляють про те, що в змозі чути різні звуки в своєму повсякденному житті - від дитячого сміху до звуків природи. Багато звуків, які на їхню думку вже ніколи не будуть їм доступні, вони почули знову завдяки кохлеарній імплантації.

Для дітей кохлеарна імплантація забезпечує підґрунття для мовленнєвого розвитку і соціальної інтеграції. У такий спосіб діти отримують можливість успішно навчатися у школі та отримати вищу освіту. Оскільки діти, які використовують системи кохлеарної імплантації, успішно розвивають мовленнєві навички та застосовують їх для спілкування, вони виростають впевненими і можуть насолоджуватися більшою незалежністю у житті.

Для вирішення питання про доцільність проведення кохлеарної імплантації дитина проходить комплексне діагностичне обстеження у медичному закладі, де проводитиметься операція. В ньому міждисциплінарна команда фахівців виконає комплекс обстежень, щоб з'ясувати не лише необхідність імплантації для покращення слуху, можливість операції за загальним станом здоров'я, а й виявить соціально-педагогічні чинники, що будуть впливати на розвиток

слухового сприймання, уміння його застосовувати для спілкування та подальшу соціальну інтеграцію.

Ефективність використання слуху за допомогою КІ для сприймання мовлення залежить від того, в якому віці зроблена імплантація. Дітям, що втратили слух до початку періоду формування мовлення, рекомендується кохлеарна імплантація у віці 12-18 місяців за умови наявності достовірної діагностики, оскільки слух потрібен для формування та розвитку мовленнєвих навичок. Велике значення має досвід систематичних занять із сурдопедагогом до операції, ступінь сформованості пізнавальних, слухових і мовленнєвих навичок, а також правильно організована систематична післяопераційна слухомовленнєва реабілітація дитини за місцем проживання (систематичні заняття із сурдопедагогом і логопедом, активна участь батьків у цьому процесі).

Для отримання якнайбільших переваг від кохлеарної імплантації, успішного використання слухових можливостей пацієнта важливо у післяопераційний період включитися в програму слухової реабілітації, яка складається з настроювання звукового процесора, його технічного супроводження, занять з розвитку слухового сприймання, формування та розвитку мовлення, комунікативних навичок. Навчити дитину сприймати, розпізнавати та розуміти звуки за допомогою системи кохлеарної імплантації - завдання педагогічної складової реабілітації. Це тривалий процес, не менш важливий, ніж створення оптимальної "звукової карти". Потенційні можливості відновленого слуху реалізуються в умовах системної, цілеспрямованої та тривалої роботи фахівців міждисциплінарної команди, сім'ї та пацієнта. Тривалість програми комплексної слухової реабілітації залежить від типу втрати слуху, віку пацієнта та його особистої мотивації. У розробленні та реалізації таких програм задіяні фахівці та батьки дитини.

Сучасні методи діагностики, протезування та реабілітації дошкільників з порушеннями слуху відкривають нові шляхи та можливості для ефективного навчання, подальшої інтеграції таких дітей у світ людей з різними слуховими можливостям.

ЗАНЯТТЯ ІЗ СУРДОПЕДАГОГОМ

Де знайти сурдопедагога Вам порадять у інклюзивно-ресурсному центрі. Такі фахівці є у спеціальних закладах, профільних центрах, деяких інклюзивних садочках та школах.

Якщо у Вашої дитини виявлено порушення слуху, радимо звернутися до інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ), фахівці якого допоможуть виробити стратегію підтримки, розробити програму розвитку, орієнтуючись на потреби і можливості дитини.

Медичний центр «АВРОРА» забезпечує своїм пацієнтам слухову допомогу, яку здійснює мультидисциплінарна команда фахівців: лікарів-сурдологів, сурдопедагогів, інженерів-протезистів. Фото зроблено у ході заняття з розвитку умовно-рефлекторної реакції дитина на звук.

Сурдопедагога варто шукати у спеціальних дошкільних закладах та школах для дітей з порушеннями слуху, навчально-реабілітаційних центрах. Такі фахівці є у спеціальних групах звичайних дитячих садочків, спеціальних класах загальноосвітніх шкіл. Сурдопедагоги також працюють у центрах

розвитку слуху та мовлення, деяких дитячих поліклініках. Потрібного вам фахівця ви можете знайти в інклюзивно-ресурсному центрі або інклюзивному закладі, де навчаються діти з порушеннями слуху.

Батькам не варто чекати суттєвих результатів одразу. Не треба дивуватися завданням, які, на перший погляд, не мають стосунку до мовлення (на дихання, сприймання і розрізнення різних звуків, мислення, пам'ять, увагу, наслідування рухів, дрібну і загальну моторику). Такі вправи так само важливі, як і говоріння.

Варто обирати сурдопедагога, який подобається дитині, пропонує завдання на вибір, "підлаштовується" під темперамент і характер малюка. Хороший спеціаліст радиться з батьками, пояснює їм як спілкуватися з дитиною вдома, дає завдання для закріплення вивченого (усно, письмово або надає роздруковані матеріали).

Шановні батьки, розповідайте педагогу про звички, інтереси, вподобання дитини, діліться власним досвідом, радьтеся з фахівцями! Дитина, батьки та фахівці – команда, здатна перемагати!

ЯКОЮ МОВОЮ СПІЛКУВАТИСЯ І НАВЧАТИ

Мови навчання і спілкування з дитиною з порушенням слуху: словесна та жестова.

Це питання постає перед батьками одразу після того, як з'ясується, що у дитини порушений слух.

З часів, коли було розпочато колективне навчання дітей з порушеннями слуху і до сьогодні співіснують педагогічні системи, які відрізняються використанням тих чи інших засобів спілкування. Одні віддають перевагу жестовій мові, інші – словесній, треті – вважають за доцільне поєднувати словесну і жестову мову у процесі навчання і побутового спілкування.

У багатьох країнах світу в останні десятиліття освітні системи стали гнучкими, враховують індивідуальні задатки, рівень попередньої підготовки учня, родинні (зокрема мовні) традиції, побажання та очікування батьків, дотримуються принципу

педагогічного плюралізму. Спільні для всіх дітей з порушеннями слуху підходи та методи навчання не відповідають вимогам сьогодення і не в змозі задовольнити потреб кожної дитини, можуть гальмувати розвиток або знижувати самооцінку. Тому на зміну спільним для всіх дітей з порушеннями слуху педагогічним підходам приходять індивідуальний добір прийомів, методів, засобів, у тому числі мовленнєвих.

Якщо дитина росте в родині глухих людей, носіїв жестової мови, володіє нею, не можна ігнорувати її знання. Адже завдяки спілкуванню з батьками малюк отримує багато інформації, вчиться спілкуватися, добре розвивається. Вочевидь, таку дитину варто вчити словесної мови як другої (за аналогом іноземної мови), спираючись на знання жестової, порівнюючи, використовуючи переклад із словесної на жестову і навпаки.

Водночас, дитину, у якої у ранньому віці діагностовано порушення слуху, яка вчасно і якісно слухопротезована, з перших місяців життя отримує систематичну допомогу сурдопедагога та батьків, має хороші мовленнєві здібності, доцільно навчати, передусім, словесного мовлення, а жестову мову, за бажанням, використовувати як другу.

ЯКИХ ПРАВИЛ НЕОБХІДНО ДОТРИМУВАТИСЯ, РОЗМОВЛЯЮЧИ З ДИТИНОЮ СЛОВЕСНОЮ МОВОЮ

Щоб розвивалося словесне мовлення дитини з порушенням слуху, з нею необхідно багато спілкуватися.

Словесне мовлення дитини потрібно формувати під час спілкування у спільній діяльності: виконання побутових дій, режимних моментів, малювання, ліплення, конструювання, гри тощо.

Під час усного спілкування необхідно дотримуватися кількох правил:

1. Спілкуватися у добре освітленому місці.
2. Повернутися обличчям до дитини, не відвертатися.
3. Вимовляти чітко, говорити у середньому темпі, природно,

емоційно.

4. Добирати прості речення, широкоживані слова.
5. Використовувати природні жести (наприклад, вказівний жест).
6. Спілкуючись знаходитися близько до дитини.

Якщо дотримуватися цих правил, буде простіше залучити малюка до спілкування, а йому легше зрозуміти співрозмовника.

Зрозуміло, що дитина не одразу, а лише з часом почне розуміти сказані дорослим слова. Однак, позитивний результат буде все помітнішим, якщо Ви будете наполегливими і доброзичливими учителями для своєї дитини.

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Допомога сурдопедагога та підтримка батьків необхідна кожній дитині з порушенням слуху, де б вона не навчалася.

Місце навчання для дитини обирають батьки. Щоб не помилитися, необхідно знати про всі можливі варіанти, переваги і недоліки кожного, врахувати особливості конкретної дитини.

У нашій країні для дітей із порушеннями слуху існують спеціальні заклади дошкільної освіти та спеціальні групи при звичайних дитячих садочках. Сурдопедагоги і вихователі цих установ допомагають малюкам розвиватися відповідно віку, опанувати словесне та жестове мовлення, набувати знання про навколишній світ, навчають їх читати, писати, лічити. Для школярів з порушеннями слуху функціонують спеціальні школи та класи. Такі заклади оснащені спеціальними технічними засобами, які допомагають у навчанні дітей. Крім традиційних, проводяться додаткові заняття з розвитку слухового сприймання, формування вимови та розвитку мовлення, ритміки.

В останні десятиліття у всьому світі дедалі більшої популярності набуває навчання і виховання дітей з порушеннями слуху разом з їхніми ровесниками із збереженим слухом (інклюзивне навчання). Така форма навчання запроваджується і в

нашій країні. Дітям, які навчаються в інклюзивних закладах, має надаватися весь спектр спеціальних послуг, необхідних дитині з порушенням слуху: проводиться додаткові корекційні заняття, використовуватися технічні засоби, які допомагають опанувати словесне мовлення. Педагоги мають бути обізнані у питаннях особливостей розвитку і навчання дітей з порушеннями слуху, опанувати технології, які роблять спільне навчання зручним і корисним для всіх дітей. За потреби у класі працює асистент вчителя. Безперечною перевагою такого навчання є можливість перебувати у звичайному середовищі, спілкуватися з однолітками, незалежно від того порушений чи збережений їхній слух. Втім, про те, що дитина прийде у звичайний садочок або школу, адміністрацію закладу необхідно попередити заздалегідь, аби вистачило часу на пошук фахівців, придбання обладнання, підготовку педагогів.

Дитину зі зниженим слухом необхідно посадити попереду, щоб вона мала змогу бачити обличчя педагога і стежити за артикуляцією. Це значно полегшить сприймання і розуміння того, про що йдеться на уроці, занятті.

Щоб допомогти дитині з порушенням слуху, радимо батькам:

- У перший місяць життя перевірити слух дитини.
- Забезпечити раннє слухопротезування дитини на обидва вушка.
- Обрати навчальний заклад, в якому буде перебувати дитина, та надаватися спеціальна педагогічна допомога.
- Організувати навчальне середовище вдома: постійно розмовляти з дитиною, все називати, коментувати і пояснювати та проводити заняття з розвитку слухового сприймання, мовлення (словесного, жестового) і формування вимови.

ЯК РОЗВИВАЄТЬСЯ ДИТИНА У РАННЬОМУ ВІЦІ

Сьогодні вітчизняні та зарубіжні науковці розробляють методики, які допомагають дитині успішно розвиватися, а педагогам використовувати різні (альтернативні) ефективні способи навчання. Пропонуємо звернути увагу на розробки авторів (М. Монтесорі, Г. Доман, С. Лупан, М. Шичида, К. Щербакова, А. Іваненко, Л. Глухенька та ін.), які пропонують цікаві методики раннього розвитку.

Які етапи розвитку проходить дитина від 6 місяців до 3-х років

Віковий період	Дитина з типовим розвитком	Дитина з важким порушенням слуху
6 міс.	Дитина навчається сидіти, перекладати іграшки, проситься на ручки. Реагує на голос. Лепет малюка нагадує: «ба-ба», «ма-ма».	Дитина навчається сидіти, перекладати іграшки, проситься на ручки. Лепет та реакція на голос – відсутні, проте малюк видає різні звуки.
7-8 міс.	Активно повзають, самостійно встають, тримаються за опору. Вчаться гратися з простими предметами. Можуть запам'ятовувати предмети.	Активно повзають, самостійно встають, тримаються за опору. Вчаться гратися з простими предметами. Можуть запам'ятовувати предмети. (При запам'ятовуванні працюють всі аналізатори, окрім слухового).

Віковий період	Дитина з типовим розвитком	Дитина з важким порушенням слуху
9-10 міс.	Починає концентрувати увагу. Може утримувати та кидати предмети. Малюк самостійно сідає і повзає, вчиться ходити з підтримкою. Стрімко збільшується кількість лепетних "слів".	Починає концентрувати увагу. Може утримувати та кидати предмети. Малюк самостійно сідає і повзає, вчиться ходити з підтримкою. Лепет відсутній.
11-12 міс.	Може починати ходити самостійно. Починають з'являтися перші прості слова. Імітує рухи і дії дорослого, повторює звуки.	Починає ходити самостійно, імітує рухи і дії дорослого. Мовлення відсутнє.
1-2 роки	Може довго ходити з предметом у руках, міняти положення тіла: присідати, задкувати, нахилитись і т. ін..; активно проявляти різні емоції. Показує на іграшці: ніс, рот, вуха. Розуміє кілька простих фраз. Говорить не менше 15 слів. З'являються перші прості фрази.	Може довго ходити з предметом у руках, міняти положення тіла: присідати, задкувати, нахилитись і т. ін.; активно проявляти різні емоції. Не реагує на звернене мовлення, проте може сприйняти емоцію з обличчя. Без спеціальної допомоги слова та прості фрази не говорить.

Віковий період	Дитина з типовим розвитком	Дитина з важким порушенням слуху
2-3 роки	Добре бігає і стрибає. Будує башту з 4-6 кубиків. Кидає і штовхає ногою м'яч. Самостійно піднімається і спускається зі сходів. Знає своє ім'я, говорить про себе в третій особі. Каже від 15 до 50 слів. Роздивляється картинки в книзі.	Добре бігає і стрибає. Будує башту з 4-6 кубиків. Кидає і штовхає ногою м'яч. Самостійно піднімається і спускається зі сходів. Роздивляється картинки в книзі. Реагує на вивчені природні жести, може сам застосовувати найпростіші жести. Без спеціальної допомоги мовлення не розвивається.

Таблиця засвідчує, що фізично та психічно дитина з порушеннями слуху розвивається на рівні з дитиною з типовим розвитком. Єдине, що не розвивається у вчасно непротезованих дітей - це мовлення.

При доборі ігор для розвитку дитини з порушенням слуху ми будемо пам'ятати декілька універсальних правил:

- 1) визначаємо - чому хочемо навчити дитину;
- 2) орієнтуємося на збережені аналізатори;
- 3) підбираємо невербальний метод спілкування (пояснюємо дитині за допомогою природних жестів та міміки обличчя);
- 4) апробуємо метод пояснення.

Дотримуючись цих простих правил ви з легкістю підберете завдання та включите його у свою програму розвитку дитини.

Ми пропонуємо кілька практичних порад для дітей найменшого віку з порушеннями слухового сприймання, які допоможуть розвивати вашу дитину кожного дня, не докладаючи багато зусиль. Запропоновані ігри можна проводити як із слухопротезованими дітьми, так і з дітьми, які ще не мають слухових апаратів або кохлеарних імплантів.

Ігри для розвитку		
<p>Гра «Привітання»</p>	<p>Для того, щоб дитина звикла до занять, варто розробити певний ритуал початку занять, який буде незмінним впродовж тривалого часу. Наприклад: дитинка сідає, мама сідає навпроти з м'ячиком, котить дитині м'ячик і рухами демонструє, щоб дитинка штовхнула м'ячик назад. На перших етапах навчання, може допомагати інший дорослий.</p>	<p>Цим завданням ми демонструємо дитині жест, який може позначати декілька словосполучень: поверни мені, віддай мені. Дитина запам'ятовує жест маминих рук, який означає повернення.</p>
<p>Гра «Сніжинка»</p>	<p>Мама бере шматочок ватки, кладе на свою долоню і здуває. Потім бере ручку дитини, кладе на неї ватку і її ручку підсуває до її ротика, тим самим демонструючи, що варто дмухати на ватку (повторювати цю дію потрібно багато разів, аж поки дитина не зрозуміє, що їй потрібно робити.).</p>	<p>Цією вправою ми навчаємо дитину поняттю - «повтори за мною» та робимо дихальну гімнастику.</p>

<p>Гра «Пірамідка»</p>	<p>Мама демонструє дитині пірамідку, дає погратися. Потім - тримає зібрану пірамідку і демонструє малюку, як знімати кільця по черзі. З часом починають навчати одягати кільця від більшого до меншого.</p>	<p>Ця вправа не тільки розвиває дрібну моторику дитини, а і вчить поняттям: більший, менший, найменший. Ця гра також вчить дитину концентрувати увагу, розвиває спостережливість, посидючість тощо.</p>
<p>Ігри з піском та крупами</p>	<p>Варто зазначити, що у ранньому віці рекомендується використовувати у грі манну крупу. На дно невеликої пласкої ємності насипаємо пісок або манку так, щоб дно було покрито повністю тонким шаром. Спочатку даємо дитині ознайомитися з піском або манкою, погратися з ним (нею). Потім вчимо малюка малювати на піску те, що намалювали ми за зразком. (Спочатку малюємо прості палички, лінії, згодом завдання ускладнюємо - цифри, фігури і т.д.).</p>	<p>Цим завданням ми вчимо дитину повторювати наші дії, проявляти власні здібності, виявляти наполегливість, концентрувати увагу; розвиваємо фантазію, уявлення і дрібну моторику у дитини.</p>

Повторюючи з дитиною ці завдання систематично ви гарантовано сформуєте в неї вміння звертати увагу на те, що робить дорослий, повторювати за зразком, концентрувати увагу. У малюка буде розвиватися посидючість, наполегливість, дрібна моторика, уявлення про довкілля. Він засвоїть та запам'ятає необхідні дії, природні жести, навчиться правильно дихати. Спільна гра допоможе вам налагодити контакт з дитиною, навчить розуміти один одного.

СЛУХАЄМО І РОЗУМІЄМО

Вкрай важливо навчити дитину користуватися тим слухом, який є. Очікуваним результатом такого навчання буде покращення сприймання усіх звуків, мовленнєвих та немовленнєвих. Навчання користуватися залишками слуху називають розвитком слухового сприймання.

Щоб навчити дитину більш повно сприймати звуки, використовувати слухові враження варто знайомити дитину з різними звучаннями (побутові звуки, звуки вулиці, подвір'я, звучання іграшок, голоси тварин та людей тощо), навчати її визначати є звук чи немає, напрямок звучання, кількість звучань, розрізняти гучне й тихе звучання, впізнавати звуки навколишнього світу, свідомо сприймати і розуміти мовленнєві звуки (звуки, склади, слова, словосполучення, речення, доступні тексти). Потрібно урізноманітнювати звуки, які сприйматиме дитина, використовувати якомога більше джерел звучання.

Розвивати слух дитини варто у грі, застосовуючи різні варіанти вправ. Кожне завдання, в якому використовуються немовленнєві звуки, потрібно розпочинати з показу дитині предметів, що звучать, та демонстрації того, як звучить предмет. Наприклад: показати барабан, потім постукати паличками по барабану та дати постукати дитині. Завдання варто урізноманітнювати використанням нових для дитини предметів та новими способами виконання завдань (із зав'язаними, заплющеними, закритими

долоньками очима, за спиною дитини).

Мовленнєвий матеріал (звуки, склади, слова, словосполучення, речення), який дається для розпізнавання та розрізнення, має бути знайомий дитині, той, що використовуються у повсякденному житті, вивчався на заняттях. Під час роботи з розвитку слуху з використанням мовленнєвих звуків, складів, слів, словосполучень, речень варто віддавати перевагу одночасному слуховому і зоровому сприйманню. Потрібно звертати увагу дитини на обличчя дорослого, показати як під час промовляння рухаються губи, яке положення займає язик, вказати на відстань між зубами тощо. Промовляти потрібно чітко, голосом нормальної сили, без надто демонстративної артикуляції.

Робота з мовленнєвим матеріалом – найбільший за обсягом та складний розділ роботи з розвитку слухового сприймання. Вона триває упродовж всього дошкільного періоду, а потім продовжується і у школі. Роботу у цьому напрямі узгоджують та поєднують з роботою з розвитку мовлення та формування правильної вимови. Для слухо-зорового сприймання дитині пропонують той матеріал, який уже вивчався і використовується у повсякденному спілкуванні.

Для розвитку слухового сприймання на мовленнєвому матеріалі необхідні завдання на впізнавання та розрізнення голосів, інтонацій; визначення кількості вимовлених звуків, складів, слів; місця знаходження співрозмовника на слух; розрізнення сили, висоти голосу; визначення темпу промовляння тощо.

Важливо правильно підібрати відстань, з якої дитина сприйматиме звуки. Оскільки діти дуже різняться за станом слуху, універсальних рекомендацій щодо відстані від джерела звучання до дитини не може бути. Необхідно пам'ятати, що слухові можливості протезованої дитини залежать від обробки звуку слуховими апаратами (та / або системами кохлеарної імплантації) та її фізіологічного слуху. „Робочу” відстань потрібно встановити практично. Дорослий спочатку знаходиться на мінімальній відстані від дитини, потім відходить далі, ще далі. Відстань, з якої

дитина сприймає звуки, поступово від заняття до заняття збільшується. Необхідно враховувати, що відстань до джерела звучання за спиною дитини має бути меншою, ніж збоку та попереду від дитини.

Щоб допомогти дитині користуватися залишками слуху потрібно:

- **привчити до постійного носіння слухових пристроїв (слухових апаратів, систем кохлеарної імплантації);**
- **використовувати залишки слуху під час повсякденного спілкування;**
- **розвивати слух на спеціальних заняттях.**

ЧИТАЄМО І ГОВОРИМО

Дітей з порушеннями слуху досить рано починають вчити читати. Це «обхідний шлях» - ускладнене слухове сприймання промовлених слів доповнюється зоровим сприйманням написаних. Ті частини слова, які важко сприйняти на слух, добре сприймаються у надрукованому вигляді. Тому так важливо вчити дитину з порушенням слуху читати.

Один з методичних підходів у практиці навчання читання називається глобальним читанням. Це читання цілими словами з табличок, на яких пишуть назви іграшок, предметів побуту, меблів, частин приміщення, страв, продуктів тощо – всього того, що оточує дитину. Таблички розташовують на предметах або поруч. Під час заняття дитина добирає таблички до іграшок, малюнків із зображенням різних предметів, дій, ознак. У такий спосіб малюк усвідомлює, що все має назви - слова, що вони різняться за довжиною та складом. Спочатку дитина запам'ятовує і розрізняє таблички в цілому, глобально, а потім починає вирізняти складові написаного слова – букви, помічає, що у різних словах є однакові букви.

Від глобального читання досить швидко переходять до аналітичного.

Коли дитина вчить букви, таблички також суттєво

допомагають. Рекомендуємо знаходити букви, які вивчаються, у табличках, з'ясовувати у яких словах вони присутні, у яких є на початку слова, у яких - у кінці або всередині. Таблички не втрачають своєї цінності і тоді, коли дитина вже навчилася читати. Тепер вони допомагають запам'ятовувати слова.

Більшість слів запам'ятовується під час повсякденного спілкування, пояснень дорослого, розмов на цікаву дитині тему, спільної діяльності дитини і дорослого. Варто врахувати, що дитина не одразу почне розуміти сказані дорослим слова. Лише після кількох повторень під час спілкування малюк почне „впізнавати” слово та реагувати на нього, а потім – намагатиметься промовляти його у схожій ситуації.

Нові слова можна вивчати з допомогою малюнків: добирати таблички до малюнків, називати малюнки, добирати малюнки до слів, які промовляє дорослий (*"покаже ...?"*). З допомогою малюнків вивчають назви предметів, ознак. Особливу увагу варто приділяти вивченню дієслів. Для цього використовують малюнки, на яких зображені різні дії (*„іде”, „сидить”, „спить”, „їсть”, „читає”, „малює”, „ліпить”, „гуляє”, „грається”* тощо).

Дошкільник з порушенням слуху, зазвичай, не вимовляє багатьох звуків української мови, які у його віці вимовляють інші діти, а деякі звуки говорить спотворено або замінює іншими. Це робить незрозумілим мовлення дитини для інших. Саме тому одним з найважливіших напрямів роботи з дитиною є формування правильної вимови звуків.

Щоб дитина вимовляла правильно, необхідно навчити її наслідувати рухи мовленнєвих органів: губ, язика, нижньої щелепи, які можна побачити.

Такі вправи виконують перед великим дзеркалом, щоб дитина мала змогу спостерігати за рухами дорослого і своїми одночасно та порівнювати їх.

Правильна постановка звуків неможлива без фахової підготовки! Щоб не нашкодити, не намагайтеся робити це самостійно! Послідовність звуків, над вимовою яких працюємо, визначає фахівець.

Натомість, закріпити правильну вимову звуків дуже важко без участі батьків. Щоб привчити дитину вимовляти правильно, необхідно виконувати спеціальні вправи та слідкувати за вимовою

під час повсякденного спілкування, виправляти помилки.

Зауважимо, що робота безпосередньо над вимовою починається лише тоді, коли дитина вже до певної міри навчилася висловлювати свої думки мовленням. Спочатку потрібно, щоб дитина навчилася використовувати (хоч мінімально) мовлення як засіб спілкування, а потім починати удосконалювати звуковимову – «ставити» звуки, виправляти недоліки у їх вимовлянні. До цього працюють над диханням, голосом, артикуляційними рухами.

Навіть глуха дитина, яка не може сприйняти і розрізнити окремі звуки та слова, зазвичай, у змозі почути інтонацію мовлення. Необхідно навчити прислуховуватися до інтонацій, розрізняти їх та розуміти.

СПОСТЕРІГАЄМО ЗА ДОВКІЛЛЯМ

Під час прогулянки з дитиною, спілкуючись вдома, по дорозі в садочок, потрібно якомога більше привертати її увагу до різних предметів і явищ, розширювати коло її уявлень, більше розповідати про навколишній світ у доступній формі (відповідно до віку).

Важливо навчити дитину спостерігати. Спостерігаючи, дитина порівнює, зіставляє, знаходить подібне і відмінне. Так, звернувши увагу на те, що листки дерев відрізняються за формою, можна навчити за листям визначати породу дерева. Під час прогулянок слід звертати увагу дитини на колір неба, на те, як світить сонце, як дме вітер, як падає сніг; показати їй характерні ознаки дерев: колір і форму стовбура, розміщення гілок тощо; звертати увагу на те, що вода взимку перетворюється на лід, що восени листя жовте; пропонувати знайти найкрасивіше дерево в парку або два однакових дерева та ін. Гуляючи в парку чи в лісі, нехай дитина пригадає, як тут було влітку, скаже, які зміни сталися.

Перед прогулянкою у парк, ліс, сад дайте дитині по листочку з різних дерев і поставте завдання: дізнатися, з якого дерева цей листочок.

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

Пропонуємо технології, запропоновані у Пораднику для батьків дошкільників «Листи про виховання дітей з порушеннями слуху», який створено колективом співробітників Клініки імені Джона Рейсі, м. Лос-Анджелес, США (центр реабілітації глухих дітей дошкільного віку, навчання їх батьків) під керівництвом Е. Л.Ловелла і С. Мейєр.

Усі ми практично кожного дня ходимо до магазину за продуктами, зазвичай це скоріше обов'язок, ніж приємне заняття для Вас і дитини. Автори пропонують перетворити похід за продуктами на цікаву та, що важливо, корисну для розвитку дитини подію, якщо скористатися деякими порадами.

«Ходімо до магазину продуктів»

Мета: навчити дитину правилам поведінки у магазині, «звичайним» мовленнєвим висловлюванням, які пов'язані з відвідуванням продуктового магазину.

Що потрібно підготувати: список продуктів, які плануєте купити, що складатиметься із слів та ілюстрацій цих продуктів або окремого набору малюнків (можна використати наклейки з коробок, банок; власноруч виконати малюнки; вирізати фотографії з журналів, газет; роздрукувати з Інтернету).

Поради: попередньо можна переглянути з дитиною малюнки щодо відвідування магазину; планувати похід до магазину тоді, коли Ви не обмежені іншими терміновими завданнями і маєте достатньо часу, передбачити умови для себе і дитини для приємного відвідування магазину.

Послідовність проведення:

1. Оберіть час, який буде зручним для Вас і дитини, щоб піти до магазину і насолоджуватися такою «прогулянкою».

2. Сплануйте, що Ви хочете купити. Доберіть малюнки та

покажіть їх дитині.

Порадьтеся:

Чи нам потрібен сир до сніданку?

3. Використовуючи малюнки, розмовляйте з дитиною про продукти, які плануєте купити.

Можна сказати:

Ходімо до магазину.

Нам потрібно купити продукти.

Купимо яблука.

Потрібен сир до сніданку.

Переконайтеся, що хоча б один із продуктів, який будете купувати, – улюблений для дитини; тоді дитина любитиме прогулянки до продуктового магазину.

4. У магазині запропонуйте дитині сидіти у спеціальному возику для продуктів. Нехай дитина тримає у руці список (малюнки) продуктів, які плануєте купити (якщо Ви орієнтуєтеся у послідовності відділів у магазині, можна розташувати малюнки згідно зі шляхом, яким ви йдете у магазині). Дитина може допомагати знаходити продукти під час пересування між рядами полиць.

5. Коли берете продукт з полиці, кажіть дитині його назву та показуйте відповідні у списку малюнок і слово. Говоріть про колір, кількість продуктів, що купили:

Нам потрібно два кілограми цукру.

Яблука червоні.

Тут молоко.

Купимо десяток яєць.

О, саме тут знаходяться тістечка.

Можна сказати, що ці цукерки для бабусі, а морозиво – для братика.

6. Заохочуйте дитину допомагати Вам шукати різні продукти (будете здивовані, як легко дитина впізнає продукти, які ви

зазвичай купуєте).

7. Дозвольте дитині допомагати Вам нести продукти додому.

Ромчик, чи можеш нести серветки?

Мама понесе пакет.

Всі продукти занесемо додому.

8. Дитина також може допомагати Вам розпаковувати продукти і розкласти їх по місцям, до холодильника (це дає можливість знову говорити про куплені продукти).

9. Згодом ще раз перегляньте разом із дитиною список продуктів (малюнки), поговоріть про всі покупки і про те, як Ви їх використовуватимете.

Також радимо:

1. Візьміть дитину до іншого магазину (окрім продуктового). Наприклад, до квіткового магазину, щоб купити квіти і посадити їх на горді або купити до дня народження бабусі, виховательки.

2. Зробіть покупки у продуктовому магазині для урочистої події (пікнік або день народження).

3. Зробіть власноруч книжку популярних продуктів та товарів, використовуючи слова та малюнки (фотографії).

4. Створіть дитині можливість грати «у магазин». Для гри «у магазин» можуть використовуватися пусті ємності від споживчих продуктів, безпечні упаковки тощо. До такого тематичного гри-заняття залучіть родичів або друзів. Можна виконувати по черзі роль «продавця» і «покупця».

5. Зробіть книжку з оповіданням про відвідування магазину, яка матиме малюнки і типові мовленнєві висловлювання:

Мама і Аня ходили до магазину.

Ромчик сидів у візочку.

Ми купили сир, апельсиновий сік і тістечка.

На наступних етапах удосконалюйте навички і мовлення дитини:

1. Поступово, коли дитина знатиме правила покупки продуктів у магазині, доцільно збільшити перелік продуктів, які купуєте.

2. Можна на аркуші покупок «забути» написати якійсь продукт, який зазвичай купуєте. Погляньте на дитину і скажіть: «Що ми ще маємо купити?». Дозвольте дитині порівнювати малюнки з покупками, які є у кошику. Заохочуйте дитину сказати або показати Вам, що ще треба купити.

3. Складаючи перелік продуктів або знаходячись у магазині, запитуйте дитину:

Що ми маємо купити?

Де є апельсини?

Скільки нам потрібно купити молока?

Які ти любиш апельсини?

4. Заохочуйте дитину допомагати Вам складати перелік продуктів.

Що ми маємо купити?

Що купимо для собаки?

ІСТОРІЇ У МАЛЮНКАХ

Наступна форма роботи – *складання історії у малюнках про події, пережиті дитиною*. Малюнки допомагають у поясненні слів та ситуацій, створюють дитині можливість пригадати минулі події, допомагають їй очікувати події, які тільки відбудуться. Малюнки (фотографії, ескізи) про минулі події з життя дитини і родини можуть становити зміст «книжок», які виготовляють вдома і далі використовуватимуться для соціального та мовленнєвого розвитку дитини. Книжки у малюнках про різні події дають дитині можливість слухати розповіді; соціальні знання та мовленнєві конструкції «виникають» із справжнього досвіду. Такі розповіді для дитини будуть важливими, тому що саме вона була і буде у них головною діючою особою. Під малюнками автори пропонують записати короткі речення (навіть якщо спочатку дитина не зможе їх прочитати, вона сприйматиме текст, що покращить результати на майбутнє).

Жодна з куплених книжок не матиме такого значення для дитини, як та, що містить події, які пережила дитина. Доцільно виконати багато таких книжок-щоденників і зберігати їх, поклавши у місці, легко доступному для дитини, щоб у будь-яку хвилину вона могла їх дістати (варто подумати над тим, щоб вони були виконані з твердішого матеріалу). З практичного досвіду – дитина часто заглядатиме до них, а, можливо, навіть захоче пояснити їх зміст молодшому братові або сестрі.

Представляємо поради авторів методу до підготовки та виготовлення книжок з історіями життя дитини.

Оповідання у малюнках дозволять Вам розповідати про різні події, які очікуються, під час самої події або після її закінчення. Всі діти люблять книжки з малюнками, з яких можна створити цілі розповіді, а ті книжки, які Ви виконуєте для Вашої дитини будуть мати для неї особливе значення. Малюнки і історії у малюнках на тему пережитого також прискорюють мовленнєвий розвиток і поширюють словниковий запас дитини.

1. Збирайте малюнки (фотографії) місць, до яких Ви часто ходите з дитиною – магазин, дім бабусі, ринок, парк, дитячий майданчик тощо. Використовуйте такі малюнки (фотографії) у роботі зі своєю дитиною.
2. Малюйте малюнки, щоб допомогти дитині розібратися зі стресовими, неприємними для неї ситуаціями.
3. Використовуйте малюнки, щоб допомогти дитині очікувати на майбутні події (підготовка до відвідування лікаря, театру тощо).
4. Майте олівець і папір під рукою і виконуйте ескізи, малюйте, розмовляючи з дитиною.
5. Пишіть друкованими буквами короткі речення або висловлювання під малюнками, які використовуєте у роботі з дитиною.
6. Збирайте фотографії знайомих дитині осіб – родичів, сусідів, продавця, лікаря тощо. Використовуйте такі фотографії у роботі зі своєю дитиною.
7. Збирайте малюнки, зображення улюблених тварин своєї дитини; інших тварин, які цікавлять дитину.
8. Збирайте малюнки улюбленої діяльності дитини – ігри з м'ячем, плавання, катання на велосипеді, розкачування на гойдалці тощо.
9. Використовуйте малюнки після якоїсь події, щоб допомогти дитині пригадати її.
10. Зробіть кілька книжок з малюнками для своєї дитини за категоріями, наприклад: їжа; одяг; все, що рухається тощо.
11. Виконайте альбом із фотографіями своєї дитини, які показують її розвиток і успіхи.

12. Зробіть книжку про події пережиті Вашою дитиною. **РОЗВИВАЄМО МАТЕМАТИЧНІ ЗДІБНОСТІ**

Розвиток математичних здібностей у дітей з порушеннями слуху не лише має важливе значення для навчання у школі, а й допоможе у побуті, повсякденному житті.

У розвитку математичних здібностей дітей з порушеннями слуху насамперед необхідно звертати увагу на такі фактори як: мисленнєві, емоційні, вольові і психофізичні можливості. Необхідно привчати їх організовувати свою діяльність, доводити справу до кінця, не зважаючи на виникнення труднощів, привчати до здійснення самоконтролю на всіх етапах діяльності.

Важливе місце в структурі математичних здібностей належить наочному мисленню, умінню встановлювати співвідношення між предметами по різним ознакам, знаходити тотожність, схожість, різницю. Уже на рівні наочного мислення необхідно виробляти такі якості, як гнучкість, здатність до узагальнення й диференціації, переносу та переключенню мисленневих дій. Для успішного виконання цих дій необхідно включати мовлення безпосередньо в процес мислення дитини.

Вже у дошкільному віці завдяки спільній роботі малюка, батьків та педагогів у дітей з порушеннями слуху з'являється здатність до логічного мислення у сфері кількісних і просторових відношень, числової і знакової символіки; узагальнення математичних об'єктів, відносин і дій; згортання процесу математичного міркування й системи відповідних дій; мислити згорнутими структурами; гнучкість мисленневих процесів у математичній діяльності; ясності, простоти, й раціональності рішень. Діти також навчаються запам'ятовувати інформацію, використовувати вивчене у різних навчальних та життєвих ситуаціях.

Важливою умовою розвитку пізнавальної діяльності дітей із порушеннями слуху є привчання до самостійної роботи, зокрема, роботи з книгою. Необхідно вчити дітей роздивлятися й аналізувати малюнок, відрізняти головне від другорядного,

знаходити відповіді на потрібне запитання, застосовувати на практиці одержані відомості.

Особливу увагу потрібно приділити розвитку пізнавальної діяльності при вивченні чи закріпленні нового матеріалу. На початку такої діяльності виконання для дітей навіть не складних, але незнайомих інструкцій дорослих, чи в книзі, зошиті сприймаються як незнайомий матеріал і тому вимагають обов'язкового втручання з боку батьків. Лише варіативність завдань і клопітка робота по складанню відповідей змушує дітей замислюватися над змістом запитань і відповідей, привчає до свідомого сприймання матеріалу, спонукає дітей до самостійного логічного мислення та більш глибокого осмислення навчального матеріалу, породжує в них певну установку на необхідність виконання таких завдань.

Головними формами організації навчальної роботи з дітьми, які мають порушення слуху, є ігри, спостереження, індивідуальна практична діяльність, заняття. Усі форми роботи мають цілеспрямований, керований батьками характер, вони повинні заздалегідь плануватися і готуватися. Проте в багатьох випадках доцільно виконувати математичні вправи мимохідь, відповідно до життєвих ситуацій, що раптово виникають. Може бути також ефективним випереджаючий аналіз навколишньої дійсності з вживанням математичної термінології. При тому, що в усіх випадках формування елементарних математичних уявлень, понять і засвоєння математичної термінології має здійснюватися у різноманітних умовах повсякденного життя, систематично і послідовно, необхідно слідкувати за тим, щоб навантаження дітей було помірним.

Формування елементарних математичних уявлень дитини з порушенням слуху здійснюється одночасно з виробленням у неї практичних умінь та навичок, необхідних у повсякденному житті. У процесі організації навчаючих ігор, побутової діяльності батьки повинні застосовувати усну мову, звертаючи увагу малюка на своє обличчя, багаторазово повторюючи слово чи фразу для кращого запам'ятовування словесного позначення дії, предмету, ознаки

предмету і т. ін., і при цьому обов'язково конкретно показувати як дитина повинна діяти.

Знайомство дитини зі зниженим слухом дошкільного віку з математичними поняттями починається з прийомів практичного співставлення та засвоєння лексики, необхідної для порівняння величини предметів: *більший, менший, однакові, вужчий, ширший, товщий, тонший, короткий, довший, вищий, нижчий*; кількості предметів: *більше, менше, однаково, стільки ж*.

Спочатку поняття *більше - менше* характеризує відношення величин, так: *"великий стілець - малий стілець", "стіл більший за стілець" чи "стілець менший за стіл"*. Добре використовувати також прийом накладання одних предметів (фігур) на інші. Це дає змогу дитині практично побачити різницю величин. При поясненні матеріалу дитині батьки мають спиратися не тільки на слухове сприймання чи читання з губ, а й можуть використовувати природньо-жестову мову підказуючи дітям при необхідності *"високий - низький" чи "широкий - вузький"*; *"довгий - короткий" чи "довший - короткий"* і т. д.. Засвоювати ці поняття та деякі інші математичні поняття допомагає дитині спілкування з батьками у повсякденній сумісній праці вдома, іграх, прогулянках і таке ін.

Дитина відрізає смужки паперу *довші і коротші, ширші й вужчі*, робить качалочки з пластиліну чи тіста *товщі та тонші, короткі та ще коротші*.

Пізнання якісних і кількісних відносин у дитини з порушенням слуху буде успішнішим, якщо вона навчиться правильно порівнювати предмети і множини предметів. Дитина краще засвоює назви протилежних ознак: *довгий - короткий, високий - низький, широкий - вузький, багато - мало, один - багато*.

Окрім занять з математики під час ігор у дворі чи ігровому, спортивному майданчику дитина добре засвоїть і закріпить такі поняття, як: *усі, крім, решта, кожний, перший, останній, попереду, позаду, посередині, швидко, повільно, повільніше*.

Після усвідомлення дитиною цих понять батьки можуть переходити до відношення множин по кількості, формуючи кількісні поняття *більше – менше, стільки ж*. На цьому етапі батькам доцільно використовувати прийом прикладання складових одиниць одних множин до складових одиниць других множин. Займаючись ручною працею з батьками дитина дивиться, хто скільки зробив виробів. "Мама зробила *багато* гарних кульок, а у тата (братака, сестрички) кульок *менше*."

Далі батьки вчать дитину підкладати під трикутники чи квадратики палички, а потім показувати кількість на пальцях. Батьки вводять поняття: *стільки ж* (однаково), *менше, більше* (по кількості).

Показуючи дитині один м'яч, батьки показують їй один палець, а далі задають запитання "Скільки?". Дитина, яка не може відповісти словесно, повинна також показати один палець. Показуючи дитині два або три кубики, батьки показують два або три пальці і знову запитують у дитини "Скільки?". Дитина повинна відповісти (якщо може) усно чи показати теж два або три пальці. Якщо у дитини виникають з цим ускладнення, то батьки показують це дитині, підкладаючи кожний палець до кубика, за ними це повторює дитина. Потім батьки на розрізній касі, на столі, чи на набірному полотні виставляють декілька трикутників чи кружечків і задають запитання "Скільки кружечків?" чи просто "Скільки?", а дитина повинна відповісти чи показати на пальцях скільки.

Хтось з батьків виставляє кілька кружечків і пропанує дитині зробити теж саме. Потім нижче батько виставляє стільки ж трикутників і дитина у себе повинна зробити це теж. Обов'язково потрібно запитати у дитини "Скільки кружечків?". Дитина відповідає чи показує на пальцях. Далі батьки запитують "А скільки трикутників?". Дитина знову відповідає чи показує на пальцях. Батьки говорять слово "*стільки ж*", виставляють табличку зі словом "*стільки ж*" (однаково) і проговорюють з дитиною чи проговорюють самі, звертаючи увагу дитини на своє

обличчя це слово. Обов'язково необхідно давати дитині сприймати на слух не менше трьох разів ці слова. Потім батьки закріплюють це на іграшках. Можна взяти три ведмедики і запитати "Скільки ведмедиків?". Дитина відповідає, показує на пальчиках чи на паличках. Потім запропонують дитині дати кожному ведмедика по шишці (м'ячику) і запитують: "Скільки шишок (м'ячів) дав ведмедикам?". Дитина повинна відповісти, показати на пальцях, а батьки знову повторюють слово "стільки ж", показують табличку і разом з дитиною проговорюють це слово кілька разів. Іншим завданням для дитини буде - знайти цю табличку серед інших табличок. Потім батьки можуть викласти три трикутники зеленого кольору і запропонувати дитині покласти під ними стільки ж трикутників червоного кольору. Необхідно звернути увагу дитини на те "Скільки трикутників зелених?", а потім, на те "Скільки поклали трикутників червоних?" і виставляють табличку "стільки ж" біля червоних трикутників, проговорюючи з дитиною це слово.

На наступний раз батьки переходять до диференціації з дитиною кількісних понять "більше, менше". Батьки викладають чотири трикутники, а нижче виставляють чотири круги. Показуючи на трикутники, батьки задають питання "Скільки?", дитина відповідає і показує чотири пальчики. Потім питають, "Скільки кружечків?" і виставляють (батько чи дитина) табличку стільки ж. Дитина промовляє разом з батьками "стільки ж". Потім батьки забирає кілька кружечків і запитують "А тепер стільки ж кружечків як трикутників?". Дитина качає головою, відповідає "Ні". Батьки виставляють табличку "менше" біля кружечків і проговорює "менше". Звертають увагу дитини, беручи по чергово в руки кружечок і трикутник "кружечків менше як трикутників". Далі батьки проговорюють це разом із дитиною, дають дитині сприйняти це слово з губ і на слух. Дитині необхідно намагатися по можливості проговорювати це разом із батьками. Батьки знову запитують у дитини "Скільки трикутників? Стільки ж як кружечків?" Дитина відповідає "Ні". Батьки говорять "більше" і виставляють табличку "більше" біля трикутників. "Трикутників більше як кружечків" – говорять батьки і проговорюють теж саме вже разом із дитиною. Щоб закріпити ці

поняття, батькам потрібно виставити два зелених квадрати і два червоних. Дитині пропонується серед табличок: *"стільки ж, більше, менше"* знайти необхідну. Потім батькам потрібно забрати один червоний квадрат і знову запропонувати дитині знайти необхідну табличку. Таким чином батьки перевіряють засвоєння дитиною словесних характеристик даних понять.

Після засвоєння дитиною вищеназваних словесних позначень та словосполучень батьки можуть переходити до оволодіння дитиною поняттями рівняння чи не рівняння двох зрівнювальних груп предметів.

Дитині пропонується порівнювати групи предметів (ляльки і ведмедики, м'ячі і дзиги). Батьки починають вживати нові слова - терміни: *"порівну - не порівну, однаково - не однаково"*. При формуванні цих понять батьки можуть міняти множини, забираючи, чи навпаки додаючи в якусь із груп предмети.

Наприклад: дві ляльки і три м'ячі – *"не порівну"*, а якщо забрати один м'яч то буде – *"порівну"*, дві дзиги і два клоуни – *"порівну"*, а якщо додати ще одну дзигу, то буде – *"не порівну"*.

Зважаючи на труднощі проведення перших занять математики, особливу увагу необхідно приділити зацікавленості, ігровій діяльності дитини. Дитині треба пропонувати співвідношення предметів побуту, іграшок, замальовок у зошитах і таке інше.

Батькам необхідно домогтися від дитини словесно-логічного усвідомлення всіх вищеназваних понять. Дитина повинна зрозуміти взаємо-зворотній зв'язок кількості й величин, тобто, якщо одних предметів *"більше"* ніж інших, то у свою чергу других *"менше"* ніж перших, чи якщо одна смужка *"коротша"* за другу, то друга *"довша"* за першу. Під кінець вивчення цієї теми бажано щоб дитина диференціювала на слух слова: *"більше - менше, довгий - короткий, великий - малий, широкий - вузький, багато - мало"*. Якщо ж дитині важко дається запам'ятовування слів які сприймаються на слух, то такій дитині потрібно давати сприймати ці слова слухо-зорово, тобто за допомогою читання з губ. Букви дитина ще не вивчила, тому користуватися дактилем

ще небажано, але необхідно використовувати таблички з написанням слів для глобального сприймання.

Розрізнення на слух таких слів, як *"малий - менший, вузький – вузкий"* і т. п., дуже ускладнено, бо ці слова схожі за своїм звучанням і графічним написанням, дитині потрібна буде ще велика практика для засвоєння і розрізнення цих термінів.

Розвиненої уяви і досвіду у дітей вимагає засвоєння термінів, які визначають поняття часу, тому необхідно використовувати відповідну термінологію в повсякденному спілкуванні з дитиною до того часу, аж поки це не відкладеться в пам'яті дитини і не набуде потрібного ступеня в її розумінні.

В результаті практичного групування предметів за якісною ознакою формуються уявлення дитини про множину. Сприймання кількісних відношень виражають поняття *"один - багато"*, що означають протилежні за змістом кількості.

Окремими і дуже важливими завданнями роботи математичного змісту батькам разом з дітьми, у яких порушений слух, є постійна увага до розвитку мислення, вимови, читання з губ, розвитку слухового сприймання, формуванню загально навчальних умінь, таких, наприклад, як уміння зосереджуватись на виконанні якоїсь дії, чи повторювати дію за дорослими, старатися дати коротку відповідь (словом чи жестом, але краще словом) на запитання та т. ін.

КОРОТКІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ, ЯКІ НАВЧАЮТЬ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Педагогові, який працює з дітьми з порушеннями слуху, варто використовувати у своїй роботі сучасні підходи, методики, прийоми, технології, які підвищуватимуть ефективність як викладання матеріалу, так і засвоєння його учнями. Індивідуалізація навчання для дітей з порушеннями слуху традиційно враховує ступінь втрати слуху, рівень розвитку мовлення тощо. Водночас, часто не беруться до уваги інші важливі особливості дитини.

Наявність у класі такої дитини потребує особливого ставлення до неї з боку педагога під час заняття. Наприклад: не повертатися спиною до учня під час усних пояснень, намагатися контролювати розуміння дитиною завдань та інструкцій щодо їх виконання; продумати, де посадити дитину з порушеним слухом, щоб вона могла бачити не лише педагога і дошку, а й більшість дітей класу тощо.

Діти з порушеним слухом традиційно користуються індивідуальними слуховими апаратами, які допомагають їм сприймати мовлення співрозмовника. Люди, які чують, часто вважають, що індивідуальні слухові апарати допомагають дитині з порушенням слуху сприймати звуки так само, як однолітки з нормою слуху. Насправді, апарати лише дозволяють максимально ефективно використовувати залишковий слух. Досягти кращих можливостей сприйняття звукової інформації та розуміння мовлення дитина може лише за умов оптимального бінаурального слухопротезування при помірному зниженні слуху. У випадках важкого та глибокого зниження слуху розбірливе сприйняття мовлення співрозмовника досягається на слухо-зоровій основі, тобто за активної одночасної роботи органів слуху і зору.

На уроці

У школі учневі з порушеним слухом часто пропонують виконувати письмову самостійну роботу, в той час, коли клас

працює усно. Така практика має три наслідки: дитина «випадає» з певного виду роботи і може навіть не знати, чим займалися в цей час однокласники; вона не вдосконалює своїх умінь і навичок у фронтальній усній роботі; поступово вчителю доводиться дедалі частіше створювати для учня з порушенням слуху «особливі» умови. Все це може призвести до того, що він не зможе навчатися у класі, як усі, і, отже, втратиться сенс його навчання в масовій школі, суть інклюзивного навчання.

На уроках української мови, поряд з традиційними завданнями, мають розв'язуватися і завдання власне корекційної спрямованості. Насамперед, на уроках можна працювати над граматичною правильністю мовлення. Слід певним чином змінити звичайні мовні вправи, які учні виконують за підручником.

Загалом рекомендації для уроків української мови можна узагальнити таким чином: молодшого школяра недоцільно перевантажувати формально-мовними вправами (пошуки орфограм у словах, граматичний розбір за членами речень і частинами мови, зазубрювання правил, підкреслення готових словоформ або морфем у слові та ін.); учитель має прагнути до того, аби спонукати таку дитину якнайбільше вправлятися у складанні словосполучень, речень, коротких текстів у межах теми за допомогою індивідуальних завдань. Це сприятиме впорядкуванню, коригуванню і закріпленню у школяра зі зниженим слухом навичок граматично правильного мовлення. Без міцного мовного підґрунтя виконання багатьох вправ з підручника може перетворитися на малопродуктивне механічне заняття.

На уроках української мови вчитель має приділяти увагу усвідомленню учнями звуко-буквеного складу слів.

Варто звернути увагу на те, які помилки найчастіше робить на письмі учень, і постійно давати йому завдання на закріплення правильного написання важкого для дитини мовленнєвого матеріалу.

Дітям з порушеннями слуху треба дати текст переказу для одноразового читання «про себе». Потім вони слухатимуть його вдруге, разом з усіма. Якщо текст для читання «про себе» не дається, необхідно, принаймні, досить докладно ознайомити дитину з темою переказу. Слова в тексті переказу, які, за припущенням вчителя, учень може не знати, пояснюються заздалегідь. Особливо варто зупинитися на ключових словах, що утворюють змістове ядро тексту. Так само напередодні можна ознайомити дитину з найскладнішими граматичними конструкціями тексту. Якщо дитина має труднощі вже під час письмового переказу, рекомендується дати їй попередньо підготовлені запитання до тексту.

На уроках читання робота з учнями з порушеннями слуху теж має бути досить гнучкою. Така дитина не завжди може одразу продуктивно «увійти» в роботу над літературним твором, особливо великим за обсягом. У неї виникають як мовні проблеми (незрозумілі слова і граматичні конструкції), так і проблеми щодо розуміння змісту окремих частин тексту, діалогів, описів тощо.

Щоб уникнути цих труднощів на уроці, дитині треба забезпечити випереджувальну підготовку вдома. Однак розбирати за підручником оповідання з допомогою батьків напередодні уроку навряд чи доцільно, оскільки в школі вона нудьгуватиме. Корисно читати в яскравих ілюстрованих книжках казки, вірші, оповідання, які потім зустрінуться в підручнику.

Вчитель має пам'ятати, що не можна зводити роботу з такою дитиною до послівного тлумачення тексту. Дитину треба вчити контекстного розуміння, коли вона вловлює загальний зміст не стільки з окремих слів, скільки з їхніх зв'язків один з одним, з їх повторення в наступних реченнях.

На уроках математики для дітей з порушеннями слуху традиційно складним є розуміння словесної умови задачі. Яким чином допомогти дитині? Не треба розбирати і розв'язувати задачу заздалегідь. Дитина це робитиме на уроці разом з усіма. А от перевірити, як вона розуміє ситуацію, описану в задачі (не

математичну, а життєву), іноді необхідно. Вона може не зрозуміти саме «життєвого» змісту тексту і тому неправильно розв'язувати задачу. Досить часто дитині доводиться стикатися з текстом задачі, у якому є неповні речення з пропущеними членами. У цьому випадку теж спочатку треба переконатися, чи все дитині зрозуміло в такому тексті.

Особливо варто звернути увагу на слова і словосполучення задачі, що несуть математичне навантаження (дали по..., роздали кожному, більше на..., менше на... та ін.). Ці поняття досить складні, тому краще почати їх опрацювання учнем до того, як весь клас розпочне розв'язування відповідних текстових задач. Опрацювати їх доцільно не шляхом випереджального розв'язування, а за допомогою наочно-діючих вправ.

УСПІХ – ЦЕ ВАЖЛИВО.

Навіть найменший результат дає дитині відчуття успіху, задоволення і стимулює до подальшої діяльності. Відсутність успіху засмучує викликає незадоволеність, через що дитина втрачає інтерес до спілкування, гри, будь-якої діяльності, стає пасивною.

Не слід підкреслювати негативні моменти, а фіксувати увагу на тому, що вийшло правильно.

Спільна робота дуже важлива не лише для дитини, а й для батьків. Заняття дають змогу мамі і татові, особливо на перших етапах роботи, побачити свого малюка по-новому, зрозуміти, що він багато може, що він розвивається, прогресує, вчиться.

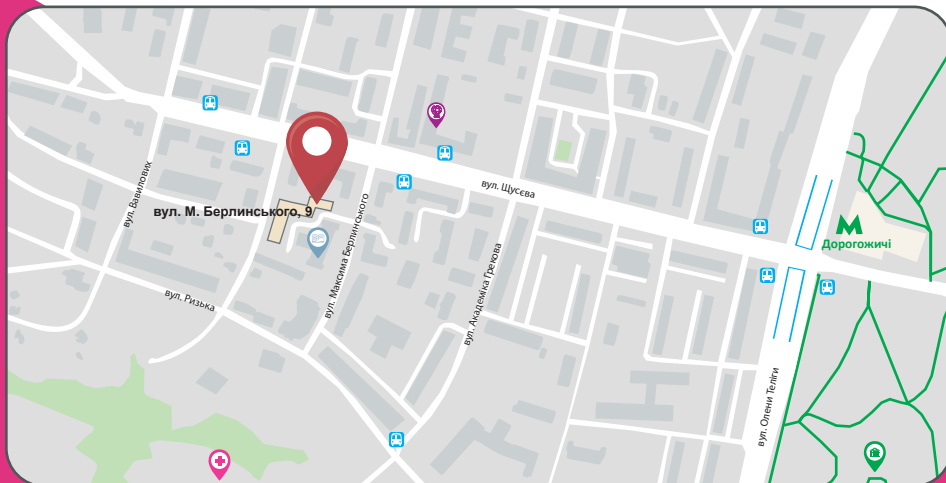
Будьте впевнені, щоденна співпраця разом з дитиною допоможе реалізувати її інтелектуальний потенціал, розвинути вроджені здібності.

Те, що вона сьогодні робить разом із дорослим, завтра вже зможе виконати самостійно.

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

вул. М. Берлінського 9, м. Київ,
04060, Україна
+380 44 440 42 92

isenaesu@gmail.com
ispukr@ukr.net
ispukr.org.ua

Медичний центр слухової реабілітації АВРОРА®

вул. Деміївська, 14, м. Київ
метро «Деміївська»
clinica@aurora.ua
aurora.ua

+380 44 333 43 10
+380 50 382 41 95
+380 98 120 45 16

